

EN BESK KOMMENTAR

SOM PLANLAGT: FLERE FATTIGE OG LANGVARIGT FATTIGE BØRN

AF ADAM JOHANSEN

Påstand 1: Flere børn og forældre bliver fattige, fordi regeringen vægter lavere lønninger på arbejdsmarkedet højere end udsatte børnefamiliers velfærd. Løn er lettere at sænke, når forsørgelsesydelse falder.

Påstand 2: Der forskes ikke i sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt, fordi det er lykkedes at individualisere omsorgssvigt som problem, hvorfor psykologiske forståelser og indsatser er næsten enerådende. Det er samtidig politisk kontroversielt at forske i, hvis hensynet til lavere løn skaber omsorgssvigt.

FLERE BØRN BLIVER FATTIGE SÅ LØNNINGERNE KAN SÆNKES

De seneste tal er fra 2010 (Schytz Juul & Lund Wandsøe). De viser, at antallet af fattige børn er steget fra 42.000 i 2002 til 67.000, dvs. med 60%. Antallet af langvarigt fattige børn, dvs. fattige i mindst tre år, er steget fra 9000 til 16.000, altså med næsten 85%. I alt 242.000 var fattige if. OECDs definition i 2010¹⁾. I 2012 er en række særligt lave forsørgerydelser (starthjælp, kontanthjælpsloft, 300-timers regel, mm.) afskaffet, men det hjalp kun ca. 16.000 personer i alt økonomisk. Fattigdomsproblemet er ikke løst.

Når antallet af fattige børn vokser, skyldes det det relative fald i overførselsesindkomsterne. Målt fra 1994 til 2012 er kontanthjælpen for en forsørger kr. 39.588

MODELFOTO FRA EN AF FRELSENS HÆRS SEKS BØRNEINSTITUTIONER.

mindre om året, end hvis kontanthjælpen havde fulgt lønudviklingen (Finansministeriet, 2012). En forsørger modtager kr. 164.784 og ville altså have haft en 24% højere indkomst, hvis ikke den politiske regulering af kontanthjælpen og af alle andre overenskomster havde haft som formål at øge afstanden mellem offentligt forsørgedes indkomster og lønmodtagere.

Den såkaldte Satspulje, der bl.a. finansierer dele af psykiatrien og forskellige sociale projekter, har siden 1994 medvirket til at øge dette indkomstgab, fordi den er baseret på en reduktion af den årlige regulering af fx kontanthjælpen. Socialdemokraterne har på deres kongres vedtaget, at Satspuljen skal erstattes af bevillinger på finansloven, men folketingsgruppen afviser at følge kongressen. Satspuljen har bidraget til at skabe flere fattige børn, men den voldsomme vækst i indkomstuligheden mellem offentligt forsørgede og lønmodtagere skyldes hovedsagelig den økonomiske politik siden Nyrup-regeringen i 1990'erne, hvor det historiske fald i antallet af fattige i Danmark vendte til en stigning (Elm Larsen, 2004).

Væksten i indkomstuligheden og fattigdom skyldes ikke, at samfundet mangler penge. Fra 2009 og frem til 2012, 2. kvartal inklusiv, er det private opsparingsoverskud vokset til i alt 450-500 mia. (Pedersen & Nielsen, 2012). Mette Frederiksen har da også for nylig udtalt, at et samfund som det danske har råd til de udgifter, der er nødvendige, så når regeringen fastholder fx dagpengeperioden på to år, er det ikke fordi, der ikke er råd, men fordi det er en prioritering. Regeringens nyeste skattereform, der reducerer reguleringen af overførselsindkomsterne endnu et nyk nedad fra 2016, producerer endnu flere fattige og i et højere tempo. Det er politisk planlagt og

kan kun ændres ved en massiv højkonjunktur eller ved politisk pres på lønarbejdernes initiativ.

Samfundet har råd til at afskaffe fattigdom. Men arbejdsgiverne har, uanset deres opsparingsoverskud, en interesse i at presse lønniveauet ned, fordi de systemisk ønsker at øge profitkvoten, som i øvrigt igen er tilbage på niveauet fra før finanskrisen i 2007, dvs. godt 38% af hver tjent krone, og på bekostning af lønandelen, der er faldet med ca. 10 procentpoint over de seneste 25 år (Hadberg, 2010). Socialdemokraterne tror på, at lavere lønninger vil skabe flere jobs. Tyske lønninger og sociale overførsler har betydning i Danmark, fordi Tyskland er Danmarks største eksportmarked. Her er der indført såkaldte Euro jobs som følge af en stor sænkning af overførselsindkomsterne via Hartz IV, der blev indført af en SPD-Die Grüne regering, og som samlede deres kontanthjælp og arbejdsløshedsdagpenge i én sats, efter et års ledighed. I Tyskland kan arbejdsgivere lønne med en Euro i timen.

Det er det scenarie, Claus Hjort Frederiksen drømmer om, og regeringen mere end skeler til. Ulighedsforøgende regulering af overførselsindkomster og Satspuljen siden 1990'erne, forringelser af dagpenge og de seneste skattereformer har med skiftende effekt forringet overførselsindkomsterne i forhold til lønningerne. De forestående besparelser på kontanthjælpen skal ses i samme perspektiv: Lønningerne skal ned, om det så må koste flere fattige børn.

OMSORGSSVIGT AF BØRN SKYLDES IKKE KUN FATTIGDOM

Flertallet af fattige forældre omsorgssvifter ikke deres børn, men et af de dominerende træk ved børnefamilier, der bliver klienter i børneforsorgen er, at de er fattige. Påfaldende nok er velstillede børnefamilier sjældent klienter i børnefamilieafdelingerne. Sandsynligvis fordi penge i stort omfang kan kompensere for og skjule et lige så alvorligt omsorgssvigt, som det, der fører til en børnefaglig undersøgelse af fattige familier i socialforvaltningen.

Fra nordisk forskning ved vi knap nok noget om fattigdoms dynamiske samspil med andre belastningsfaktorer i udsatte børnefamilier. Tine Egelund har længe i dansk sammenhæng påpeget fattigdom som en overset belastningsfaktor, både i analyser af enkelte informanter (1997) og i forskningsoversigter (2004; 2001). Vi ved fx, at fattig-

dom svækker børns indlæringskapacitet (Ibid., 2001), og bedst mulig uddannelse er jo både den nuværende regerings mantra og noget, de fleste kan tilslutte sig.

Gunvor Andersson har netop udført et review af international forskning om henholdsvis konsekvenser af fattigdom for børn og om fattigdoms betydning for det sociale arbejde i børneforsorgen. Det er ikke lykkedes at finde mange studier af sidstnævnte aspekt. Enkelte amerikanske og engelske forskere har påvist, at fattigdom er en faktor, der forøger risikoen for og evt. udløser omsorgssvigt, men i Norden er der næsten ingen studier. I nordisk forskning af fattigdom og omsorgssvigt vægtlægges det, at fattigdom typisk er en kortvarig belastning, og at forsørgere i Norden typisk frigøres fra fattigdom til forskel fra fattiges udbredte vilkår i USA og UK (Andersson, 2012).

Væksten i langvarig fattigdom i Danmark bør ændre den krisepolitiske, den socialpolitiske og den forskningspolitiske dagsorden. Lønarbejdernes afmagt overfor den voksende indkomstulighed imellem henholdsvis løn- og forsørgelsesindkomster (som næsten alle risikerer at skulle leve af), samt fagbevægelsens tilslutning til, at lønningerne altid skal ligge lavere end lønningerne på eksportmarkerne (fx Tyskland), som blev aftalt i den netop af parterne fejrede og stadig gældende Fælleserklæring fra 1987, er tilsammen afgørende barrierer for at etablere det pres på arbejdsgiverne, der er en forudsætning for, at S overhovedet tør overveje en indkomststigning for de offentligt forsørgede. Det er endda svært at se og høre Enhedslisten foreslå kontanthjælpen hævet, selvom partiet er imod Satspuljen.

Forskningspolitisk er der ikke indkaldt ansøgninger med fokus på børnefattigdom eller på sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt fra hverken offentlige puljer eller private fonde. Da jeg selv var involveret i forskning af starthjælpens konsekvenser for de familier, der ikke opnåede selvforsørgelse, kunne vi konstatere, at næsten ingen, hverken i PhD-studier eller andre forskningsprojekter, interesserede sig for starthjælpsfattigdom (Johansen m.fl., 2011; Blauenfeldt m.fl., 2006). Rockwoolfonden undersøgte beskæftigelseseffekten og inddrog senere fattigdomsaspektet, men vi, dvs. CASA i samarbejde med PH Metropol og med økonomisk støtte fra en række private organisationer og fagforeninger, samt i 2010 også fra Trygfonden, stod stort set alene med vores interesse og vores fund. Selvom vi ikke havde fokus på sammenhængen mellem fattigdom og omsorgs-

svigt, sagde en socialrådgiver om familier på langvarig starthjælp:

Men jeg tænker, at fattigdommen måske nogen gange skader forældreoven, fordi den skaber så mange andre problemer, fysiske og psykiske, måske mere psykiske, og ja, nedslidning af motivation og engagement, osv. Også i forhold til at kunne opdrage børn eller inspirere børn til en anden levevej (end kriminalitet, red.). (Johansen m.fl., 2011)

Praktikere er opmærksomme på sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt, men de har særdeles begrænsede muligheder for at forebygge fattigdom for den enkelte familie, og tilsyneladende holder de sig tilbage fra at politisere fattigdommen indenfor kommunen, endsige på landsplan. Vi forskere er derimod tilsyneladende stort set blinde. Vi må bidrage til at undersøge praktikeres erfaringer med sammenhængen og til at lovgivningen gør det muligt for børnefamilieafdelingerne at sætte ind overfor fattigdom, når det kan afhjælpe omsorgssvigt.

Indenfor psykologien vides det, at det fælles tredje, altså det man er sammen om, er en nødvendig forudsætning for selve konstitueringen af en relation. Fx giver en far omsorg til sin datter ved at lære hende at cykle, men hvad sker der med omsorgen, hvis der ikke er råd til en cykel? Når forskningen i omsorgssvigt af børn generelt ikke interesserer sig for det materielle, skyldes det sandsynligvis, at det materielle tages for givet, altså at ingen takket være velfærdsstaten lider alvorlig materiel nød og at sådan nød er et forbigående fænomen. Der skal nok blive råd til en cykel, om ikke i år, så næste.

Forbigåelsen af det materielle skyldes sandsynligvis desuden, at den dominerende psykologisering og individualisering af sociale problemer spiller forskerne et pus. Således overså SFI sandsynligvis af nævnte grunde i slutningen af 1990-erne, at forældreindkomst var den stærkeste indikator på, hvorvidt børn fik sociale problemer, selv om data herom indgik i deres materiale, og interesserede sig udelukkende for belastninger som forældres misbrug, psykiske sygdom mv. (Ejrnæs, 2007). Samme problemforståelse narrer også forskere til at tro, at de fattige har penge nok men ikke formår at håndtere dem fornuftigt.²⁾ Fattigdom stresser børnefamilier (Backe-Hansen, 2004) og har efter min begrænsede forskningserfaring potentialet til at flamme op og fortære en hel familie, ligesom benzin på et bål af ophobede belastninger,

fx forældres sociale udgrænsning, børns tab af respekt for egne forældre, der ikke kan opfylde børnenes behov for at være som deres kammerater, forældre der fokuserer på nu'et og ikke orker at tænke frem, også for barnet, osv.

Forskningsmæssigt kan det antages, at når fattigdom optræder sammen med andre belastningsfaktorer, har fattigdom en kumulativ effekt, altså en større effekt end blot summen af de enkelte faktorer (Andersson, 2012). Fattigdom spiller dynamisk sammen med relationelt omsorgssvigt.

Det var velfærdsstatsprojektets altafgørende formål at afskaffe fattigdom. Indkomstfattigdom er hovedsagelig et politisk produkt af en bevidst politik. Fattigdom kan afskaffes for stort set alle indkomstfattige familiers vedkommende, men fattigdom hænger uløseligt sammen med partiernes tro på en kriseløsning og med løndannelsen (Esping-Andersen, 1990). I Danmark kan hverken liberalister eller socialdemokrater leve med for stor fattigdom, fordi der trods ideologiske skel er stor tilslutning til velfærdsstaten i befolkningen. Derfor skal det helst se ud som om, at væksten i børns langvarige fattigdom ikke er planlagt og villet.

FATTIGDOMSGRÆNSEN MÅ IKKE REDUCERE ANTALLET AF FATTIGE

I marts måned fremlægger et regeringsnedsat ekspertudvalg et forslag til en fattigdomsgrænse. Det er i sig selv en politisk sensation, fordi Danmark hidtil ikke har haft sin egen fattigdomsgrænse men har fulgt EU's og i stedet for fattigdom har talt om lavindkomst. Det har dog været en udbredt opfattelse, at kontanthjælpen var en form for fattigdomsgrænse, og at den både tilgodeså et familie- og et arbejdsmarkedspolitisk formål. Ikke-forsikrede ledige skulle både kunne bevare familien og have et incitament til at søge arbejde.

Af kommissoriet for ekspertudvalget fremgår det, at fattigdomsgrænsen ikke 'skal medføre forhøjede ydelser for de personer, som måtte omfattes', og at grænsen 'ikke skal føre til øgede offentlige udgifter.' Måske kan fattigdomsgrænsen ændre på vores opfattelse af årsager til og konsekvenser af fattigdom, men der bliver ikke færre fattige forældre eller færre omsorgssvigtede børn, hvor fattigdom spiller ind.

Adam Johansen (lektor i samfundsvidenskab ved Institut for Socialt Arbejde, PH Metropol) på egne vegne.

LITTERATURLISTE

- Andersson, Gunvor (2012). *Barn, fattigdom och social barnavård*. -i: Fattigdom utan gränser, red. Hans Swärd & Lena Engelmark. Stockholm: Carlssons.
- Backe-Hansen, Elisabeth (2004). *Barn og unges håndtering av vanskelige livsvilkår. Kunnskapsbidrag fra 36 studier av barnfattigdom*. Oslo: Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring. NOVA, rapport nr. 12.
- Blauenfeldt, Mette, Henning Hansen & Adam Johansen (2006). *Flygtninge på starthjælp*. København: CASAs forlag, september.
- Egelund, Tine, Anne-Dorthe Hestbæk & Dines Andersen (2004). *Små børn anbragt udenfor hjemmet. En forløbsundersøgelse af årgang 1995*. København: SFI 04:17.
- Egelund, Tine & Knut Sundell (2001). *Til barnets bedste. Undersøgelser af børn og familier – en forskningsoversigt*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Egelund, Tine (1997). *Beskyttelse af barndommen. Socialforvaltningens risikovurdering og indgreb*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Ejrnæs, Morten (2007). *Risikable risikoanalyser. Eksempler fra Socialforskningsinstituttets publikationer om børns risiko for at pådrage sig sociale problemer*. Aalborg Universitet, FoSo Arbejdsrapport nr. 3.
- Elm Larsen, Jørgen (2004). *Fattigdom og social eksklusion. Tendenser i Danmark over et kvart århundrede*. København: SFI 04:27.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. England, Cambridge: Polity Press.
- Finansministeriet (2012). *FIU Almindelig del endeligt svar på spørgsmål 110*. Offentligt. Finansudvalget 2011-12. www.fm.dk
- Fælleserklæring (1987). *Fælleserklæring fra regeringen, DA, LO, FTF og SALA*. Folketingets bibliotek: 8.12.
- Johansen, Adam (2013). Fattigdom og omsorgssvigt. *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* nr. 1, 2013.
- Johansen, Adam, Marianne Højland & Henning Hansen (2011). *Flygtninge på langvarig starthjælp*. København: CASA, www.casa-analyse.dk
- Hadberg, Anders (2010). Nyliberalismens rødder i den herskende klasse i Danmark. -i: *Arbejderhistorie* nr. 3, 2009/1, 2010.
- Pedersen, Frederik I. & Anders P. Nielsen (2012). *Største opsparring i den private sektor over 40 år*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, www.ae.dk
- Schytz Juul, Jonas & Helene Regitze Lund Wandsøe (2012). *Antallet af langvarigt fattige er steget med 80 procent i Danmark*. København: Arbejderbevægelsens Erhvervsråd, www.ae.dk
- Sociologisk Institut (2008-2013). *Konsekvenser af at have de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag*. København: CASA, www.casa-analyse.dk 5 delrapporter.

NOTER:

1. OECD måler relativ fattigdom i medlemslandene ud fra 50% af den disponible medianindkomst, dvs. den midterste indkomst af alle former for indkomster i et land fratrukket skat. Til forskel fra gennemsnitsindkomsten er medianen ikke påvirkelig af udsving i hverken de højeste eller laveste indkomster. Omregnet til 2012-priser er fattigdomsgrænsen i Danmark for en forsørger med et barn kr. 159.837, idet familiens såkaldte stordriftsfordele er indregnet (ibid.). EU benytter 60% af medianen som grænse og definerer modsat af OECD sin grænse som risiko for fattigdom.
2. En undtagelse er det projekt, Rådet for Socialt Udsatte har støttet i perioden 2008-2011, "Konsekvenser af at have de laveste ydelser som forsørgelsesgrundlag", der involverer Sociologisk Institut og Økonomisk Institut, begge KU, CASA, RUC & AUC. Projektet dokumenterer fattigdomskonsekvenserne af de særligt lave ydelser, regeringen afskaffede pr. 1.1. 2012. Det omhandler dog ikke sammenhængen mellem fattigdom og omsorgssvigt. Se evt. herfor Johansen, 2013.